

sją Wydawniczą Encyklopedii Katolickiej, 2) sprawa wydania komentarza do ksiąg Nowego Testamentu pod egidą K. U. L., 3) sprawa wydania Słownika Biblijnego, 4) zagadnienie pisma „Ruch Biblijny i Liturgiczny“.

Obrodam przewodniczył Ks. Prof. Eugeniusz Dąbrowski.

Lublin

Ks. HENRYK STRĄKOWSKI

GRÓB ŚW. PIOTRA (na podstawie wykopalisk)

Wykopaliska w Bazylice św. Piotra na Watykanie — dokonane pod papieskim ołtarzem i Konfesją — potwierdzają w pełni starożytną tradycję chrześcijańską o grobie św. Piotra na Watykanie, a równocześnie przynoszą szereg szczegółów współczesnym nieznanym.

Wyniki prac archeologicznych, dokonanych podczas pontyfikatu Piusa XII, zostały opublikowane w grudniu 1951 r. w pięknym dwutomowym opracowaniu in folio: *Esplorazioni sotto la Confessione di San Pietro in Vaticano eseguite negli anni 1940—1949. Relazione a cura di B. M. Apolloni Ghetti, A. Ferrua S. J., E. Josi, E. Kirschbaum S. J. Appendice numismatica di C. Serafini. Citta del Vaticano 1951.**)

Dzieło zawiera sprawozdania z dokonanych poszukiwań, najbardziej szczegółowy i najdokładniejszy, licznymi fotografiami, 9 wielkimi wykresami i 103 tablicami poparty opis znalezionych rzeczy.

Prace archeologiczne pod Bazyliką osiągnęły wspaniałe wyniki w wykopaliskach dzięki uczonym i specjalistom takiej miary jak m. i. prof. G. Nicolosi i architekt E. P. Galeazzi.

W szczególności opisują:

- 1) starożytną okolice, pomniki, drogi, cmentarz watykański, najbardziej szczegółowo 10 grobowców najbliższych grobu św. Piotra spośród 24 znalezionych pod Bazyliką;
- 2) mały plac (c. 4×8 m) otaczający grób Apostoła, pomnik w II w. na nim wzniesiony i rekonstrukcję jego historii;
- 3) to co przed wykopaliskami o bazylice Konstantyna było nieznanie, a szczególnie o nowym uporządkowaniu nagrobka Apostoła, prezbiterium i dalszych zmianach, aż do wzniesienia nowej bazyliki.

Odkrycia archeologiczne z czasów przed Konstantynem i wnioski pod względem chronologicznym z nich wypływające — wykazują:

*) Dokładne sprawozdanie por. w *Biblica* 33/1952/165—8, 306—9.

1. W I. w. po Chr. okolica Watykańska była w wielkiej mierze pustym polem, na którym prawdopodobnie było kilka grobów. Ubody składali swoich zmarłych bezpośrednio do ziemi — nieco tylko rozkopanej i grób nakrywali większymi dachówkami w formie daszku po 3 dachówki z dwu stron naprzeciw siebie. Tym sposobem prawdopodobnie około 64/67 roku pogrzebali chrześcijanie ciało św. Piotra w samotnym miejscu pośrodku południowego zbocza watykańskiego wzgórza. Grób był skierowany ku wschodowi, gdyż spadziła powierzchnia wzgórza — wówczas w tym miejscu poniżej posadzki Konfesji 170 cm — opadała ku południowi, a ku północy wznosiła się bardzo.

Wkrótce skromny grób Apostoła przyciągnął do siebie inne — i to jest pierwszy ślad czci! Jeszcze w pierwszym wieku powstały — znalezione częściowo lub całkowicie — dwa groby równoległe i w pobliżu: jeden ubogi, okryty tylko dachówkami, z których jedna nosi pieczęć z czasów Wespazjana (68—79), a drugi grób chłopca, wykopany głębiej (120 cm), ozdobiony rurką ofiary płynnej i małą wieżyczką wznoszącą się 75 cm ponad powierzchnią.

2. W pierwszej połowie II w. bogaci wyzwolenicy pogańscy zaczęli wznosić wielkie grobowce pomiędzy Tybrem a małym cmentarzem chrześcijańskim.

Pod środkową nawą Bazyliki wznosi się seria grobowców, które w tym czasie ciągnęły się w kierunku zachodnim i dochodziły aż do małego cmentarza. Jeden z tych grobowców — znaleziony przed Bazyliką blisko obelisku w r. 1936 r. — wskazuje, że wówczas nawierzchnia w tym miejscu była niższa o 9 m.

Między latami 123—150 wzniesiono „mausoleum Matucciorum“ a następnie na cmentarzu powstał jeszcze jeden ubogi grób okryty samymi dachówkami wspartymi o mur mauzoleum. W jakiś czas później dobudowano jeszcze dwa grobowce. Dwa ostatnie z mauzoleum Matucciorum z powodu nachylenia terenu były niżej położone niż mały cmentarz. Powierzchnia małego cmentarza czyli miejsca, gdzie był grób św. Piotra, wskutek częstego uczęszczania, podniosła się około 1 m i około początku II w. powstał tu grób dotyczący miejsca grobu św. Piotra, ale nie wchodzący na jego pole i osłaniający przed zsuwającą się ziemią.

Groby na małym cmentarzu wskutek podnoszenia się powierzchni ziemi zostały zakryte; grób św. Piotra jego czciciele zabezpieczyli małym murem, starannie zbudowanym i od strony grobu wybielonym — nowy dowód czci!

Skoro powierzchnia ziemi podniosła się znowu w przybliżeniu do 40 cm (poniżej posadzki Konfesji 30) na wspomniany, z początku II w. pochodzący grób położono — lub wcześniej położoną podniesiono — płytę marmurową.

3. Około 160—170 r. wygląd grobu uległ poważnej zmianie. Wyżej wzniesiono grób otoczony wałem lecz nie nakryty, a między innymi przedsiębierziami zbudowano solidny mur pomalowany na czerwono. Czerwony mur przechodził przez grób ubogiego z pierwszego wieku (okryty dachówką z czasów Wespazjana) i grób św. Piotra. Czerwony mur, choć jego fundamenty nad grobem Apostoła są opuszczone, zakrył go częściowo. Jednak czciciele grobu Apostoła tę okazję wykorzystali: w czerwonym murze nad grobem zostawili pewną przestrzeń w formie niszy, starannie ją wykonali i pomalowali na czerwono. Nisza osłoniła grób od zachodu i częściowo od góry; od wschodu osłoniła go marmurowa płyta na grobie z początku II w. Z południowej strony nad małym murem nadbudowano nowy i prawdopodobnie dobudowano podobny z północy. Powstała nad grobem piwnicę — częściowo nakrytą czerwonym murem — pokryto kamienną pokrywą w kształcie nieregularnego czworoboku.

Płyta ta już nie istnieje, znaleziono tylko z lewej strony podstawę, na której spoczywał jej narożnik. Przed pokrywą — na wysokości posadzki Konfesji — położono kamienny próg, na którym stały dwie piękne kolumny z białego marmuru, podtrzymujące mocną płytę wpuszczoną w czerwony mur około 155 cm ponad pokrywą. Nad tą płytą była cewa większa rozmiarami od tej, która była niżej płyty.

Wyżej opisana struktura jest tym pomnikiem, który Gaius rzymski około 200 r. nazwał „*trophaeum Petri*“ — pomnikiem zwycięstwa męczennika (Eus., *Hist. Eccl.* 2, 25; PG 20, 210).

Gdy wznoszono czerwony mur, w głębi, tuż przy jego fundamentach, powstał jeszcze jeden grób, a przez to grób św. Piotra został otoczony ze czcią ze wszystkich stron grobami i przez nie lekko dotknięty. Mur czerwony i mausolea zamknięte mały cmentarz z trzech stron, dojscie było od północnej strony. Wkrótce dobudowano mur z północy zamykając całkowicie mały cmentarz, a ziemię na nim zrównano tak, że była poniżej posadzki Konfesji około 10 cm. W dole — pod murem czerwonym w luce jego fundamentów nad grobem Apostoła — znaleziono kości ludzkie. Ponadto w ziemi wypełniającej dół znaleziono liczne monety cesarzy rzymskich: jedną Augusta, Antonina Piusa (138—161), 6 z lat 168—185, więcej niż 40 monet z lat 285—325. Wprawdzie monety — zanim złożone w ofierze na grobie wpadły w ziemię dołu — mogły być już długo w użyciu, wzięte jednak razem są śladem czasu, w którym je złożono. Czerwony mur i pomnik wzniesiono między latami 161—175 czyli prawie wiek po śmierci Apostoła jak dowodzą ściany kanału budowanego razem z czerwonym murem, mające pieczęć Marka Aureliusza Cezara i Faustyny Augusty (Marci Aurelii Caesaris et Faustinae Augustae).

4. O czci dla trophaeum Petri następnego półtorawieczu (170—325) — aż do budowy bazyliki przez Konstantyna — świadczą liczne renowacje nagrobku.

a) Gdy między białymi marmurowymi kolumnami pękł czerwony mur tworząc szparę, czciciele grobu przesunęli prawą kolumnę nieco ku lewej — naruszając symetrię — i wzniesli mur zasłaniający szparę i podpierający mur czerwony.

b) Dla ozdobienia grobu na nieregularną czworoboczną płytę nałożono nową marmurową, białą, około 8 cm nad pierwszą i wyżej posadzki Konfesji, czerwony mur między kolumnami i boki wyłożono białym marmurem; małe płytki obrotowe u podstawy kolumn, zakryte ziemią, podniesiono i ogrodzono.

c) Po upływie pewnego czasu usunięto asymetrię spowodowaną przez podmurowanie czerwonego muru dobudowując z drugiej strony mur odpowiadający pierwszemu. Oba te mury od wewnątrz i niższą część celi wyłożono ponadto marmurem popielatego koloru. W tym też czasie — a może nieco później — pole wyłożono posadzką koloru białego i zielonego wznoszącą się o 5 cm ponad posadzką Konfesji a przed grogiem położono marmur.

Dodać należy, że nad grobem przy fundamencie czerwonego muru sukcesywnie powstały jeszcze przed r. 325 dwa groby oraz fakt, że na polu małego cmentarza wszyscy umarli byli grzebani, gdy w mausoleach pogańskich składano popioły spalonych zmarłych.

Zanim Konstantyn zamknął cały nagrobek marmurową osłoną, liczni wierni swoje imiona i swoich najbliższych z krótkimi wezwaniami i monogramami Chrystusa wyłabiali na północnej stronie muru podpierającego czerwony mur w miejscu pęknięcia.

5. W IV w. (324—349) cesarz Konstantyn zbudował wielką bazylikę na Watykanie a pobudką do jej budowy był grób św. Piotra. Wykopaliska wykazały, że bazylika zbudowana przez Konstantyna jest olbrzymim rozszerzeniem, wywyższeniem i uświetnieniem grobowca Apostoła. Cesarz budował bazylikę tak, aby „trophaeum Petri“ było w środku przed absydą, a więc w miejscu najbardziej honorowym w całej bazylice. Położenie, oś, wysokość posadzki bazyliki są określone położeniem i osią grobowca.

Jakiej ceny i czci był grób Apostoła, okazują olbrzymie trudności techniczne, prawne i religijne, które cesarz dla realizacji budowy musiał pokonać. Miejsce na budowę bazyliki było zupełnie niestosowne: a) spływały tedy wielkie ilości wody, b) plac zajmował cmentarz czyli do jego zburzenia potrzeba było naruszyć stałe i uświęcone prawo rzymskie biorące w opiekę cmentarze, c) ponieważ grobowiec był na pochyłości wzgórza, pozioma wybiegała ponad powierzchnię tak, że posadzkę bazyliki trzeba było zawiesić

na wysokich murach, a przestrzeń pod nią zasypać wielką ilością ziemi (40.000 m³) skąd inąd dostarczonej.

Cesarz mausolea położone niżej zupełnie zasypał ziemią i użył do podparcia bazyliki. Części grobowców najbliższych grobu św. Piotra — w tym prawdopodobnie jeden chrześcijański — które by wznosiły się ponad posadzkę — usunął i zrównał z powierzchnią. Grób Apostoła i to, co z nim było związane, zostawił z wielką ciężką bez zmian, jak pozwalają stwierdzić najnowsze odkrycia. Cesarz chciał wydobyć grobowiec z kompleksu budowli i oddzielić. Dlatego czerwony mur poza murami podpierającymi usunął a drogoceńną osłoną marmurową związał całość na kształt małej kapliczki otwartej ku wschodowi. Z tej strony w głębszej części widać część grobowca Gaiusa czyli niższą celę, którą można było zamykać małymi podwojami, celę wyższą i płytę je dzielącą. Mała kolumna lewa w tej budowlu została zakryta, prawa zaś, psująca symetrię, została usunięta. Na dnie kapliczki położono tablicę marmurową, która dotąd leży bezpośrednio nad dołem grobu. Tablica ta była wykonana do innego celu, gdyż na jej węższym boku, w formie właściwej końca II w., jest wyryty napis nagrobkowy: P. Aelii Isidori. Dno kapliczki było poniżej posadzki bazyliki o 50 cm. Umocnienie i wysokość szczytu pomnika jest nieznaną, gdyż to zostało później zamienione na ołtarz. Przed kapliczką stało 6 kręconych kolumn położonych belkami. Kolumny i grobowiec były otoczone ochronnymi balaskami. Ołtarz blisko grobowca nie było.

Grobowiec, znajdując się przed absydą bazyliki, tak uwydatniał się, że oczy i kroki wchodzącego do bazyliki zwracały się nań od razu. In plano wierni mogli dochodzić do grobowca i w prezbiterium cały obchodzić.

6. Wygląd prezbiterium i grobowca przetrwał w niezmienionej formie dwa i pół wieku (350—600); nie brakło jednak i w tym czasie usiłowań ozdobienia kapliczki.

1) Na tablicę Izydora położono płytę marmurową z otworem (25,5×19 cm), przez który wierni wpuszczali tkaniny i tym podobne rzeczy do grobu, a tak poświęcone na pamiątkę Apostoła zabierali ze sobą. Tablica Izydora jest w podobny sposób przedziurawiona. 2) Po upływie jakiegoś czasu marmurowe ściany kapliczki pokryto srebrem. 3) Nieco jeszcze później na płytę marmurową położono drobno pokruszony kamień i trzy arkusze ołowiane, pozostawiając otwór. Tak samo ściany — po poprzednim zerwaniu srebra — pokryto ołowiem, który najprawdopodobniej ozdobiono srebrnymi lub złotymi ornamentami, jakkolwiek śladu ornamentów nie znaleziono.

7. Wskutek pragnienia posiadania ołtarza wzniesionego nad grobem, by jak na grobach innych męczenników celebrować Mszę św., około 600 r. wprowadzono wielką zmianę w prezbiterium

i grobowcu. Papież Pelagiusz (579—590) przewidział takie rozwiązanie, by grobowiec nie uległ zmianie i dostęp nie był utrudniony a równocześnie pragnieniu wiernych stało się zadość. Podniósł mianowicie prezbiterium w absydzie i wokół grobowca tak, żeby najwyższą część grobowca zamienić na ołtarz. Nowe prezbiterium, wyższe od poprzedniego o 145 cm i wydrążenie pod nim o 63 cm niżej posadzki pozwoliło na utworzenie krypty. Wierni mogli dochodzić do niej przez wejścia u narożników absydy i łukowym korytarzykiem dostawać się do najdalszej części absydy, skąd najprostszą i najkrótszą drogą dochodziło się do grobowca i grobu.

Kapliczka wewnątrz grobowca została uszczuplona i przyjęła formę prawie dzisiejszej kaplicy paliuszy. Dno jej podwyższono nową warstwą kamienia, aby zrównało się z posadzką bazyliki, usunięto płytę dzielącą na celę niższą i wyższą, wzniesiono dwa małe mury — jeden po prawej, drugi po lewej stronie celi niższej — na które przed celą wyższą położono niżej nowy daszek w formie sklepienia. Wreszcie Grzegorz Wielki (590—604) szczyt grobowca zamienił na ołtarz, a wokół niego wznosił cztery kolumny dźwigające daszek. Sześć wielkich kolumn kręconych Konstantyna umieszczono w jednej linii przed nowym prezbiterium.

8. Z dzieł późniejszych wieków należy wymienić:

- VII w. — w krypcie w pobliżu grobowca wzniesiono mały ołtarz;
- VIII w. — przed kolumnami Konstantyna umieszczono 6 podobnych;
- IX w. — Saracenowie w 846 r. wkroczyli do bazyliki, siłą otwarli kapliczkę i rozbili;
- X w. — albo później — celę niższą ozdobiono mozaikowym obrazem Zbawiciela;
- XII w. — Kalikst II (1110—1124) wznosił nowy ołtarz lub powiększył i ozdobił ołtarz Grzegorza Wielkiego, a Innocenty III (1198—1216) wejście do kaplicy paliuszy otoczył wyłożoną kratą.

9. W r. 1452 przystąpiono do budowy nowej i większej bazyliki w miejsce bazyliki Konstantyna, która do tej daty dotrwała. Nową bazylikę ukończono około 1630 r. Posadzkę w nowej bazylice położono o 3 m wyżej od posadzki bazyliki Konstantyna. Pod nawą środkową w nowej bazylice zbudowano kryptę. Kryptę starożytną z bazyliki Konstantyna pod prezbiterium Klemens VIII (1592—1605) rozszerzył kaplicę Klementyńską i dobudował nowy korytarz łukowy poza murem absydy konstantyńskiej. Wyżej nad ołtarzem Kaliksta II, pozostawionym bez naruszenia, zbudował nowy ołtarz.

Aby kapliczka grobowca, zwana „cella palliorum“, była dostępną, położył przed nią posadzkę prawie na wysokości dawnej posadzki konstantyńskiej. W ten sposób powstała Konfesja otwarta,

do której schodzi się po schodach. Przy Konfesji, po zachodniej jej stronie, leży „cella palliorum“, której dno obecnie jest pokryte spizową pokrywą wyłożoną. W niej są małe drzwiczki zamykające otwór zwany „fenestella Confessionis“ łączący „cellam palliorum“ z dołem grobu Apostoła.

Co więc wykazały wykopaliska?

Wykazały, że ciało św. Piotra nie położono w starannie zbudowanym, pięknym grobowcu lub sarkofagu, albowiem przy zakazie grzebania ciał skazańców chrześcijanie byli zadowoleni, że mogli w ogóle ciało Apostoła pogrzebać i, zwyczajem ubogich, nakryć grób dachówkami. Dachówki te — rzecz oczywista — już nie istnieją. Miejsce, gdzie pogrzebano św. Piotra nigdy nie było zapomniane: jest ów czworobok, przy którym odbywał się tajemnie kult, który od I. w. i ciasno otaczały groby chrześcijan, który był centrum nagrobku II w. i renowacji III w. oraz bazyliki Konstantyna w IV wieku. Konstantyn nie potrzebował szukać grobu św. Piotra, był bowiem znany i słynny z najbardziej kwitnącej czci.

Czy sam grób św. Piotra znaleziono w tym miejscu?

Bezwątpienia tak. Skoro ciało złożono bezpośrednio do ziemi bez jakiegokolwiek osłony, grobem jego jest ta ziemia, w której spoczęło jego ciało. Miejsce zaś złożenia ciała jest określone i niewątpliwymi śladami dokładnie opisane począwszy od I w., z którego pozostały dwa sąsiednie groby i „mały mur“. Wprawdzie grób św. Piotra nie ma napisu „Sepulcrum Petri“ lub podobnego, lecz istnieje świadectwo kapłana rzymskiego Gaiusa sławiącego około 200 r. „trophaeum Petri“ na Watykanie, przynajmniej około 161 r. wzniesione wszystkim znane. Mamy wyżłobiony napis grecki PETP z końca II lub III w., a najwyżej z początku IV w. na murze podpierającym czerwony mur w miejscu powstania szpary. Pośród napisów na tym murze nie ma imienia innego męczennika, żadnemu innemu męczennikowi tego grobu, stale czcią otaczanego, nie przypisywano.

Skromny grób Apostoła od pierwszego wieku otaczany nieprzerwanie wzrastającą czcią, której potężnym wyrazem jest kopia Michała Anioła, w obecnych wykopaliskach doczekał się po wiekach naukowego potwierdzenia prawdy głoszonej o nim w Tradycji.

KS. FR. WORONOWSKI